

1. MAŁŻEŃSKI (265) ai

małżeński (257), **manżelski** (8), [**mążeński**]; manżelski *OpecŻyw* (6); małżeński : manżelski *Calep* (5 : 2).

a *pochlone* (w tym 10 r. błędne znakowanie), e *jasne*.

sg m N małżeński (36). ◇ G małżeńskiego (21); -ého (1) *SarnStat*, -ego (1) *OpecŻyw*, -(e)go (19). ◇ D małżeński(e)mu (3). ◇ A małżeński (59). ◇ I małżeńskim (7). ◇ L małżeńskim (13). ◇ f N małżeńską (11), małżeńsk(a) (2). ◇ G małżeńskiej (19); -ěj (2), -(e)j (17). ◇ D małżeński(e)j (1) *KromRozm II*, małżeński(e) (1) *PatKaz III*. ◇ A małżeńską (7). ◇ L małżeńskiej (11), małżeńskie (1) *OpecŻyw*; -ěj (1), -(e)j (10). ◇ n N małżeńskie (4); -é (1), -(e) (3). ◇ G małżeńskiego (17); -ého (1), -(e)go (16). ◇ D małżeńskiemu (5); -ému (2), -(e)mu (3). ◇ A małżeńskie (10); -é (1) *GoslCast*, -e (1) *OpecŻyw*, -(e) (8). ◇ I małżeńskim (3). ◇ L małżeńskim (8), małżeński(e)m (2) *BibRadz*, *ModrzBaz*. ◇ pl N subst małżeński(e) (7). ◇ G małżeńskich (8). ◇ A subst małżeńskie (7); -é (1), -(e) (6). ◇ L małżeńskich (2).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

Przymiotnik od „małżonek”; związany z małżeństwem; coniugalis Mącz, Calag, Calep, Cn; maritalis, matrimonialis Mącz, Calep, Cn; iugalis Calag, Cn; genialis, connubialis Cn (265) : wffakoż zakon popelniff/ ij wftawienié moijzeflowo/ bo máls oddána bytz obyczaiem manżelkim Iozefowi OpecŻyw 6v, 6v; PatKaz III 138, 138v [3 r.]; GlabGad K3; Abowiem gdyby żony fwoie opuścić mieli od wypełnienia wrzędu małżeńkiego/ [...] fkdby fie thy trzy dziewczki włafne v Filipá wzięły? KrowObr 223v, 223, 224; Dary małżeńskie. [Cf: Potym on fługá wyiął klenothy złote y srebrne/ y fzáty/ á oddał ie Rebecę Gen 24/53]. BibRadz Gen 24 arg, I 333c marg; BielKron 97v, 100, 238v; Mącz 177c, 210a, 211a; Wefzczną fye wielkie fporki w fprawách rzeczy małżeńskich/ iáko o połági álbo wianá/ y dawne włafności Praw. LeovPrzep E2; RejAp 157v; GórnDworz V8; KuczbKat 250, 255; Iáka rofkofz wzgodzye małżeńkiew. RejZwierc 32 marg, Aaa4; RejPosWstaw [41²]; Pewna też ieft rzeczf/ że te fprawy y wczynności ktore bywáią czynione w prawdziwey wierze od rodzicow/ wedle powinności małżeńkiew ku ich dziatkam/ [...] fą przed Bogiem święte WujJudConf 212; ModrzBaz 33; Calag 140b; Calep 242b, 640a, [643]a, [1000]b; LatHar 116, 245, 477; SkarKaz 45a [2 r.].

W przeciwstawieniach: »małżeński ... dziewiczy (dziewictwo) (7), wdowi (5), paniński (4), bezżeński (3), bezmałżeński (bezmałżeństwo) (2), bezzakonny, wolny« (16): iijz daleko dóftoynieyffé ftádlo pánieńskié ij wyffé ij fwieffé niżli manżelkie. OpecŻyw 41v, 188; BielKron 23; Gdyż ieft zakon wdowi/ małżeńki/ y pánieński RejPos 44v; ftan narodu połpolitego/ thák mi fie zda/ iż ieft włafnie ná czterzy części rozdzielony/ tho ieft/ ftan małżeńki/ ftan wdowi/ ftan dziewiczy/ á czwarthy ftan bezzakonny á łobie wolny. RejZwierc 30; O Stanie bezmałżeńtwá/ y o ftanie Małżeńkim WujJud B7, 209, 210; SkarJedn 68; SkarŻyw 12, 435; WujNT 594 marg, 596 marg, 872, Yyyyy2, Ccccc.

W charakterystycznych połączeniach: bytność małżeńska (-i, -e), cnota, doskonałość (2), frasunek, krzyż, obietnica, obyczaj (3), płodność, podobieństwo, powinność, rzecz, sprawa (2), tajemność, towarzystwo, urząd (4), wstyd, zbytek, zgoda (3), życie; niezgwałcone łóżo małżeńskie; dziatki łóża małżeńkiego, wzgarda, związek; wierny małżeńskiemu łóżu; wzgardzić małżeńskie łóżo; rozłączenie stadła małżeńkiego; występować z stadła małżeńkiego; rozwodzić stadło małżeńskie; w stadło

małżeńskie oddany, wprawić (2); gardzić stadłem małżeńskim; w stadle małżeńskim być (2), mieszkać, żyć; przestąpić ślub małżeński, ślubować, złamać; rozwód węzła małżeńskiego.

Zwroty: »w małżeński stan da(wa)ć, (od)dany (jest)« [w tym: komu (6), z kim (1)] = wydać za mąż, ożenić [szyk zmienny] (4 : 6): Leop Gen 26/7; z radością fie przywitáli/ y potym w małżeńki łtan oddáni. BielKron 13v; Woyćiech Prufkie Książę fwoię corkę dał w Małżeńki łtan/ Ianowi Woyćiechowi Megelburfskiemu książęciu. BielKron 238v, 125, 144v, 226v, 414v, 423v, 424; CiekPotr 86.

»pojąć w małżeński stan« = poślubić (1): pojął łobie [Ihor] w małżeńki łtan Olchę Práwnuczkę Goftomiffelowę ze Pfkowá. StryjKron 121.

»[za kogo] w małżeński stan pość« (1): posłáli do Olhy dwádziesćia ofob zacnych námawiaiąc ią łagodnie/ [...] áby zá ich Xiążę [...] w małżeńki łtan poślzá StryjKron 122.

»wstąpić (a. wstępować), wstępowanie, wstępujący w małżeński stan (a. stadło)« [w tym: z kim (7), do kogo (1)] = poślubić kogoś; maritare, permisceri connubio Mącz [szyk zmienny] (14 : 1 : 1): wftápiel fnyą wftadło malzenkie LibMal 1543/76v; BielKron 51, 204v, 211v, 219v, 221, 417; Digamus. Który dwa kroc w małżeński łtan wftápi. Mącz 88d, 210a, 224b, 329a; CzechRozm 161; StryjKron 717; ArtKanc V2v; á przetóz dwa brácia do dwu síółtr mogą wftępić w małżeńki łtan. SarnStat 601; PaxLiz kt.

»do stanu małżeńskiego, w małżeński stan zmowić« [w tym: za kogo (1)] [szyk zmienny] (1 : 1): StryjKron 727; Nie mogę wydźiwowác, iáko síostřę fwoię Do łtanu małżeńkiego, zmówił zá Sczełnego CiekPotr 85.

»żądać w małżeński stan, [komu] do stanu małżeńskiego« (1 : 1): [Achilles] pośláł łługi do oycá y mátki żadaiać iey w małżeńki łtan BielKron 58; PaprUp C2v.

»w stanie (a. stadle) małżeńskim żyć, żywiący« [szyk zmienny] (3 : 1): SeklKat Kv, K2; mufieliby być [apostołowie i biskupi] nietzyłtymi/ y náwieki potępionymi/ ktorzy wtym łtanie małżeńkim żyli KrowObr 221v; ArtKanc N13v.

Wyrażenia: praw. »bliskość małżeńska« = stopień pokrewieństwa lub powinowactwa mężczyzny i kobiety, dopuszczający zawarcie małżeństwa między nimi (3): Pierwfzy połtęp bliłkołci małżeńkiey/ [...] Pozostálec pozostáley brátowey. Zoná brátowá niegdy pozostáwiona. GroicPorz ee5, ee5 [2 r.].

»czystość małżeńska« = wierność (4): HistRzym 106v; RejPosWstaw [110³]; Bo iż dobra iest czyłtość małżeńka/ lepřza włtrzymięzliwość wdowia y bezzeńka WujNT 309, Yyyyy2.

»czystość małżeńska« = wstrzeźliwość małżeńska (1): [Grzech przeciwko szóstemu przykazaniu:] Po łlubie czyłtołci małżeńkiey/ łpráwá małżeńka. LatHar 117.

*»gody, wesele, swadźba małżeńska(-e)« = nuptiae Modrz [w tym: wesele albo gody (1)] [szyk 12 : 2] (8 : 5 : 1): Mily pán Iezus oblicznie będąť na łwadźbie máńželłkié/ vkázál iijź manźelłtwo iest łtádło poboźné OpecŻyw 41v; A o thym wyadomołcz stad ma ze vnyego wéłzelie malzenkie thego tho Barthołcha stháłch Lucia bilo LibMal 1554/193; Leop *B4v, YY4v; KuczłKat 250; ModrzBaz 76; SkarŻyw 192; StryjKron 385; LatHar 519; WujNT Matth 22/2, s. 92, Ioann 2/1. Cf »synowie god małżeńskich«.*

»małżeńskie(-a) łoże, łożnica« = *małżeństwo* [szyk 4 : 4] (7 : 1): bo tey przyklade^m/ mnogo dziewitz ołtanie w czyłtołci/ i jże będą odmawiatz i jłtz za mąż/ wżgardzą małżeńskie łoże *OpecŻyw* 4; *GórnDworz* Y6v, Cc; *KochPieś* 50; *ArtKanc* V2v; Wiare fwoię włpomionał/ vrząd/ niezgwalconé łoże małżeńskie. *GosłCast* 59, 45, 59.

»miłość małżeńska« = *amor coniugalis* *Modrz* [szyk 4 : 2] (6): ábyfmy [...] wmiłofci małżeńskiey zily/ á zołtawily po łobie potomky vzczywego łoża *SeklKat* Lv; *KrowObr* 223v; *CzechRozm* 163; *ModrzBaz* 33; Ták potym miłość małżeńka/ miedzy Krolową y Krolewem była vgruntowana. *StryjKron* 482; *WysKaz*)(2v.

»prawo małżeńskie« (3): *GroicPorz* kk4v; gdzie [król Jagiełło] przeciw woley wżytkiey Rady Koronney/ y przeciw práwu małżeńskiemu poiał trzeciá żonę Elżbietę Gránowfką Wdowę *StryjKron* 547; *ZbylPrzyg* A3v.

»małżeńskie przyjacielstwo, towarzystwo« = *małżeństwo* (1 : 1): Then iest porządek ktory Bog chciał mieć áby záchowan był w rozmnażaniu narodu ludzkiego/ to iest/ w vczciwym małżeńskiem towarzystwie/ á nie wżłączaniu beftyálkiem. *BibRadz* I 1d marg; *CzechEp* 14.

»rozwód małżeński« (1): Są drugie przykazánya/ ktore należą ku porządkowi á łpołobowi zwirzchownemu [...] człowyeká przeciw Bogu y ludzyom: yáko yełt [...] obyczay rozwodow małżeńskich/ y wyele inych rzeczy tákowych *KromRozm II* k4.

»małżeńskie spowinowacenie« = *małżeństwo* (1): zákázował przy tym Bog/ y małżeńskiego z ludźmi rozney religiey łpowinowácenia. *PowodPr* 39.

»stadło małżeńskie« = *coniugium* *Vulg* [szyk 18 : 2] (20): *OpecŻyw* 41v, 188; *LibMal* 1543/76v; Nieczin grzechu nieczłftego krom łtadła małżeńskiego. *SeklKat* B3, Kv, K2 [3 r.], K2v [2 r.], K3 [2 r.], K3v, L; *GliczKsiąż* B6v, Cv, Pv; *Leop Gen* 26/7; *CzechRozm* 162v; Repudium – Rozłaczenie łtadła małżenskigo. *Calep* 915a.

»małżeński stan« = *coniugium, connubium* *Mącz, Calep; coniugalis a. matrimonialis torus, iugale vinculum, maritale coniugium, matrimonium, res uxoria* *Mącz* [szyk 53 : 45] (98): *SeklKat* K; *KrowObr* 221v; *RejWiz* A6v; *RejZwierz* 40v marg; *BibRadz* I 3b marg; Tegoż roku Kłiężnę Mázowecká do Węgier niefiono w małżeński łtan Náderłzpanowi *BielKron* 418v, 23, 25v, 61v, 155v, 424v; Legitime natus, Wedle práwá to yełt w małżeńskim łtanie. *Mącz* 190c; Fidem coniugii violare, Wykrozić/ z łoża/ zgwałćić małżeński łtan. *Mącz* 498b, 177a, c, 193b, 210a, 211a [2 r.] (11); *RejPos* 342v; *RejZwierz* 30, 30v [2 r.], 32v marg, Aaa3, Bbb2; *WujJud* B7, 209, 210, Mm6; *BiałKaz* I4v; *SkarJedn* 68; *SkarŻyw* 143, 242, 435; á iżem ielzcie młoda/ wálzemu się Xiążęciu w małżeński łtan niezbraniem *StryjKron* 123, 125; *WerKaz* 300; *ArtKanc* V2v; *Calep* 242b, 243a; *GrabowSet* D; *WujNT* 80, 594 marg, 596 marg, 872, Cccccc; *SarnStat* 599, 1267; *PaxLiz* A2; *SkorWinsz* A3; *SapEpit* B3; NVżelz Wdowiczko młoda/ ktoraś rok trzy żyła/ Włtanie tákim małżeńskim z mężem łwoim była *ZbylPrzyg* B3, B3. Cf *Zwroty*, »z małżeńskiego stanu być narodzon«, »poślubiony w małżeński stan«, »święty stan małżeński«.

»z małżeńskiego stanu być narodzon, narodzony w stanie małżeńskim« (1 : 1): Nasci iusta uxore, Z małżeńskiego łtanu być národzón. *Mącz* 241b, 179b.

»poślubiony w małżeński stan« [szyk 2 : 1] (3): *BielKron* 136v, 204; *Iuncta matrimonio puella*, W małżeński stan poślubioná. *Mącz* 177d.

hebr. »synowie łożnice, łoża małżeńskiego(-ej), god małżeńskich« [w tym: łożnice abo łoża (1)] = *swatowie, goście; filii nuptiarum, filii sponsi Vulg* (4 : 1 : 1); *MurzNT* 38v [2 r.]; *CzechEp* 169; Izali mogą synowie god małżeńskich (*marg*) To iest, Swátowie goduiący. (-) pościć/ poki z nimi iest oblubieniec? *WujNT Mar* 2/19, s. 211 *marg*.

»ślub małżeński« (4): kthora prześlubiłchi ślub malzenki śnym cudzozolizá *LibMal* 1548/145; *BielKron* 162; *PudłDydo* B3; *ZbylPrzyg* Bv.

»świętość małżeńska« = *małżeństwo* (3): gdy poznal wtajemniczy bozey yż śtey śwyczajczy malzenkiyey przyyątey od adama y od euy myalo śyá narodzycz uyele prorokow *PatKaz III* 99, 138; *KuczbKat* 250.

»święty stan małżeński« [szyk zmienny] (4): Lepyey przyiąć małżeńki śtan święty/ Niżli śkakác w zówarcu s cielety *BielKom* G4; *LubPs* cc6v *marg*; *SkarŻyw* 12; *ArtKanc* V2v.

»uczynek, sprawa, rzecz, skutek małżeński(-a)« = *zbliżenie cielesne* [szyk 9 : 7] (7 : 7 : 1 : 1): więś niecny/ W rzeczy małżeńkiej niemierny *BierEz* H3v; *PatKaz III* 97, 138v; Drugi znak iż iuz niewiała po poczęciu niema lubowania/ y owżem brzydzi śie skutkiem małżeńkim. *FalZioł* V 15; Gdy trunki przyjmieś/ tedy krwie nie pułczay/ ani małżeńkiego vczynku czyn. *FalZioł* V 59v, I 68c, 152d, V 105; *HistAl* K3v; Nyepościć/ nye śwyćić/ nyeśpowyádác śye/ [...] nye powcyągác śye kyedy od śprawy małżeńkiyey. rć. A nye śy to zmázy y hańby pośpolite? *KromRozm I* D4; *KromRozm II* m3v; *SienLek* 41v [2 r.], 42; *LatHar* 117; *WujNT* 594.

»węzeł małżeński« (2): Dwie żywe żenie mieć á rozwody węzła małżeńkiego czynić/ to iest przeciw Ewanieliey *SkarJedn* 240; *OrzJan* 127.

»wiara (a. wierność) małżeńska« [szyk 6 : 2] (8): kthory miał małżonkę bárzo piękną/ kthora zópomniawśzy wiary śwey małżeńkiej/ thá miała trzech śynow z cudzołóstwá *HistRzym* 101, 106v, 135; *RejPosWstaw* [41²], [110³]; *WujNT* 782; *PudłDydo* A4, B3.

»małżeński wieniec« (1): Awo ia twoy pánno oblubieniec/ Chciey mi pośláć śwoy małżeńki wieniec *BielKom* G6.

»zakon małżeński« = *małżeństwo* (8): Zakon też záfię małżeńki/ Z vkroceniem zdrowia ciężki *BielKom* G3; *RejZwierz* 40v; *RejPos* 43 *marg*, 44v [2 r.], 80 [2 r.], 256 *marg*; [aż śie muśiał narodzić z panny/ a z zámienia Ducha święte⁸⁰/ bez wśzey świadomosci zakonu małżeńkiego. *RejKat* 25].

»złączenie (a. złączanie), zeście małżeńskie« = *copula a. copulatio carnalis Mącz* [szyk 4 : 1] (4 : 1): *Mącz* 64d; Czemu to nie ma być pozwolono żeby śie IĘzus począć miał z nafienia Iozefowego choć bes złączenia małżeńkiego. *CzechRozm* 162v *marg*, 163 [2 r.], *2.

»małżeńskie złączenie« = *małżeństwo* [szyk 2 : 1] (3): *GroicPorz* kk3; *Hymeneus Deus nuptiarum creditus est*, Bóg małżeńkiego złączenia był mian. *Mącz* 160c; *KuczbKat* 250.

»związka (a. związek) małżeńska(-i)« (6): Zwiąfkę Małżeńką śamá tylko śmierć tárğa. *WerKaz* 284 *marg*; *WujNT* 22, 164, 595 *marg*, *Zzzzz4v*; *PaxLiz* A2.

Zestawienie: »małżeńska świętość« = *sakrament małżeństwa* [szyk 1 : 1] (2): Po wykonaniu Świętości małżeńskich także wesele/ wzięwszy ją s sobą do domu nie nawrócił. *BielKron* 423v; *KlonWor* 69.

W przeni (2) :

Wyrażenia: »gody małżeńskie« (1): Ktorego wesele y Abrahámowá wczta [...] miała być nieiákim fizerunkiem [...] onych god małżeńskich/ ktore BOg oćiec íprawił íynowi íwemu: ná których złączył z nim w iedność perfony dwie náturze Bofką y człowieczą *CzechEp* 320.

»zapis małżeński« (1): Oblubieńcá Chrystufowa (to ieft kościół Boży) wżytko trzyma to co zá poľag od íwego mężá wzięła. Czytam zapis iey małżeński *SkarJedn* 27.

Przeni: O stadle zwierząt (1) :

Wyrażenie: »stan małżeński« (1): Stanu theż małżeńskie⁸⁰ miedzi sobą [bociany] pilno ftrzegá/ bo gdy by mu łamicza do infze⁸⁰ wítała/ tedy łamicz poczuwízy to gdy przyleci. Nofem iá na obie ítronie przebijá *FalZioł* IV 20c.

a. *Przeznaczony dla małżonków* (3) :

Zwrot: peryfr. »na ławie małżeńskiej usieść« = *zawrzeć małżeństwo* (1): Z zacnych/ zacni/ zacnémi po wíze látá będą/ To dwoie/ gdy ná ławie małżeńskiey wśiędą. *OstrEpit* A2v.

Wyrażenie: »małżeńskie(-a) łóże, łóznica« [szyk 1 : 1] (1 : 1): Ízná na lozu małżeńskim lyezacz czudzoloftwo plodziell. *LibMal* 1549/150v; *BudBib* 1.Mach 1/28.

b. *Którego małżeństwo jest obiektem biernym* (1) : widzę ná oko w Polfzce/ rozerwáná Ráde/ gwałty Pánińskie/ hánby Málżeńskie/ łupy Kościelné *OrzQuin* Zv.

AL